

Razstave

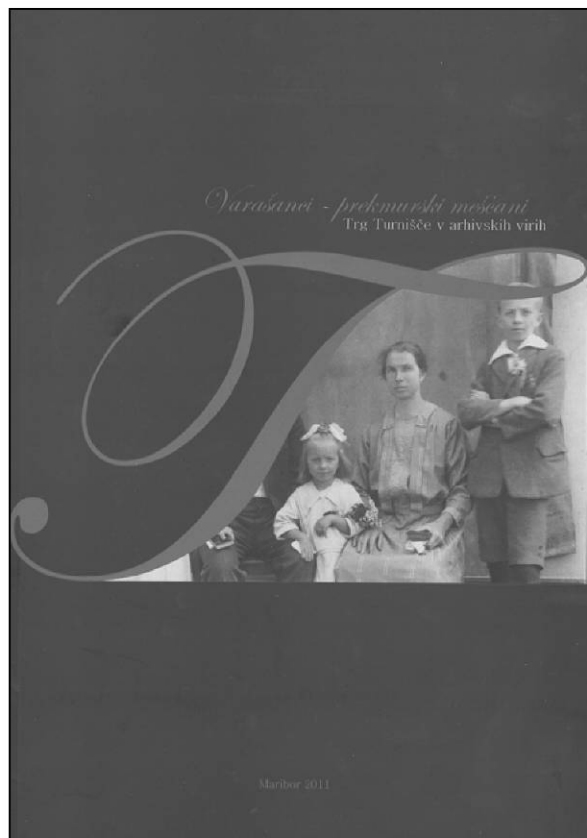
Mesto, trg ali vas? Varašanci – prekmurski meščani.
Razstava Pokrajinskega arhiva Maribor

Menda so se »zavolo gospođine dosta pravdivali. Ženske so vse zdale, na kolah so se odpelali v Beč. Konje so več mestah premenili, da bi vu odločenom vremeni prišli. Tam so kazali: Tü pridejo Varašancik¹ Seveda gre za prebivalce Turnišča, gledano z očmi preteklosti, enega od štirih najpomembnejših prekmurskih krajev (poleg obeh Lendav in Sobote). Prav njihova svojevrstnost jim je prinesla tudi laskavo poimenovanje iz madžarske besede *mezőváros* – podeželsko mesto. A še zdaleč ne moremo govoriti o mestu, še manj meščanih.

To je odstrla razstava *Varašanci – prekmurski meščani, Trg Turnišče* v arhivskih virih, ki je bila najprej predstavljena v Pokrajinskem arhivu Maribor (17. november 2011–16. marec 2012) in nato še v Večnamenskem centru v Turnišču (24. marec–4. april 2012). Več kot šeststoletno zgodovino kraja, namreč med letom 1322, ko je bilo Turnišče v ohranjenih pisnih virih prvič omenjeno, in letom 1935, ko mu je odobrena prošnja za izbris izmed takratnih jugoslovanskih trgov, so strnjeno in kronološko zarisali avtorji Gordana Šövegeš Lipovšek, dr. Andrej Hozjan in Gorazd Bence. Že zdavnaj prepoznane »namenitosti« kraja so predstavili v razbiranju arhivskega gradiva. Ki ga ni malo. Ko govorimo o Turnišču, pač ne gre spregledati pomena cerkve Marije pod logom, danes osrednjega romarskega svetišča soboške škofije. V listini madžarskega kralja Béle IV. je bila omenjena že leta 1267. Iz poznega srednjega veka izvirajoča cehovska tradicija in čevljarstvo sta rodila tumiško Planiko. Najstarejša iz *vejske lade* je nedvomno Knjiga članov kovaškega ceha iz leta 1719. In ne nazadnje, pridih malomeščanstva, sicer sluten v ohranjenih predmetih iz družinskih zapuščin, nostalgичno zazrtih v obdobje ranjke k.-k. monarhije. Redkost med videnim pa zagotovo predstavlja devetnajst originalnih listin iz tumiškega trškega fonda. Prav ponovno »odkritje« teh med pripravami na razstavo (v depojih mariborskega arhiva so od leta 1933) je naredilo dosleden rez ob zastavljenem vprašanju. Izmed teh izstopa prva ohranjena listina privilegijev in obvez prebivalcev trga Turnišče, ki sta jo 2. septembra 1548 na gradu Dolnja Lendava izdala Ladislav in Štefan Banič (Bánffy) pl. Dolnjelendavska.² V bistvu izvleček pravic iz neke še starejše, žal neohranjene listine privilegijev, na katero so se prebivalci sklicevali v bran svojim svoboščinam. O tem priča več uradno over-

jenih prepisov te listine. Oziroma povedano s povzetkom Gordane Šövegeš Lipovšek: »Z razvojem obrti se je začela razvijati tudi trgovina, vas je tako sprva dobila pravico do sejmov, tu je bilo še takrat pomembno romarsko središče in vse to je vplivalo na pridobitev trških pravic. Kdaj natančno se je to zgodilo, ni znano. Leta 1524 je v Baničevem urbarju Turnišče še omenjeno kot trg, zato je ta status najverjetneje pridobilo še v 15. stoletju.«³

Trajnemu spominu nadvse dragoceno izzveni katalog razstave.⁴ Gordana Šövegeš Lipovšek, ki ga je uredila, v uvodu osvetljuje namen razstave in nasploh *Kdo so Varašanci iz Varaša oziroma o prekmurskih meščanih*. Bero zbranih strokovnih besedil, ki jih dopolnjujejo relevantni faksimili dokumentov in fotografij, začenja prispevek dr. Andreja Hozjana, *Privilegiji trga Turnišče v luči ohranjenih virov*. Strnjeno predstavlja nastanek in ime naselja, potem pa obelodanja historičnopravni status kraja na podlagi trških privilegijev

³ Gordana Šövegeš Lipovšek: Zakaj je Turnišče Varaš in ne mesto; arhiv avtorja.

⁴ *Varašanci – prekmurski meščani. Trg Turnišče v arhivskih virih*. Razstava Pokrajinskega arhiva Maribor v razstavišču Arhivum (Katalogi, zvezek 36). Maribor: Pokrajinski arhiv, 2011.

¹ Jožef Klekl ml.: *Turnišče*. KJSJ 1924, letnik 21, str. 20.

² SI_PAM/0001 Zbirka listin, signatura 369a.

obdobja vse do 18. stoletja. Pomemben vir za zgodovinske predstavitve vizitacije. O njih govorita kar dva prispevka, Gregorja Škafarja *Turniška (pra)župnija v vizitacijskih zapiskih iz let 1660, 1665 in 1669* ter Janje Adanič *Prva sombotelska kanonična vizitacija turniške župnije leta 1778*. V prispevku *Varaščani v fondih Pokrajinskega arhiva Maribor* Gordana Šoveč Lipovšek podrobno niza dokumente o Turnišču, ki jih hrani ta inštitucija. O samih prebivalcih govorita članek dr. Vinka Škafarja *Seznam duhovnikov, krščeni v Turnišču, pri Mariji pod logom* ter prispevek Gorazda Benceja in mag. Franca Kuzmiča *Nekateri znameniti Varaščani*. Njihovo življenje na prelomu iz 19. v 20. stoletje riše Boris Kučko s prispevkom *Gospod in gospa*. Katalog končuje seznam dokumentov in predmetov, ki si jih je bilo moč ogledati na razstavi. Čeprav v katalog ni bil vključen že navedeni fond turniških trških listin, predstavlja »nespregledljiv« prispevek tako za strokovno javnost, kaj šele za kakšnega lokalpatriota.

Sicer pa ne smemo prezreti teženj Pokrajinskega arhiva Maribor (in vseh akterjev), da v program svojih »razstav« vključi tudi tako obrobno zgodbo, kot je ta o *Varašču in Varaščanih*.

Gorazd Benč

Bilo je nekoč v Trbovljah. Iz hiše pisanih spominov – Zanimivi dogodki iz »življenja« občine Trbovlje od 1849 do 1941

9. novembra 2011 je bila v Trbovljah otvoritev skupne razstave Zgodovinskega arhiva Celje in Zavskega muzeja Trbovlje z naslovom *Iz hiše pisanih spominov – Zanimivi dogodki iz »življenja« občine Trbovlje od 1849. do 1941*.

Razstava in spremljajoči katalog sta sad sodelovanja arhivske svetovalke mag. Hedvike Zdove in višje kustosinje Irene Ivancič Lebar. Avtorici sta se spopadli s predstavitvijo arhivskega gradiva in muzejskih predmetov, povezanih z delovanjem lokalne (samo)uprave in zgodovino vsakdanjega življenja. Obdelavi prvega obdobja (do leta 1918) se je posvetila Hedvika Zdove, nadaljevanju pa njena soavtorica Irena Ivancič Lebar, ki je prispevala tudi muzeološko zasnovo, pripravo didaktične komponente razstave (učne liste) ter primerjalni prikaz nekaterih pomembnih občinskih služb nekdanj in danes.

Osnovna točka in osrednji motiv razstave je dobro dokumentirano delovanje občine Trbovlje od ustanovitve do začetka 2. svetovne vojne. Spremljamo ga s pomočjo arhivskega gradiva, ki ga hrani Zgodovinski arhiv Celje, pri tem pa je to arhivsko gradivo izvrstna rdeča nit in osnutek, na katerega je moč

natkati pravo bogastvo drobnih epizod – veselih, trpkih in žalostnih pričevanj o preteklosti Trbovelj.

Zasnova zbornika, ki je zelo sveže in lično oblikovan, je v glavnih potezah enaka kot muzejska postavitve – uvaja ga poglavje o formiranju občinske uprave in njenem poslovanju, potem pa se vrstijo zapisi o graditvi trboveljskega občinskega »doma«, pričevanje o obisku najdražjega gosta, ki ni bil tovariš Tito, ampak cesar Franc Jožef, ter sklop poglavij z gospodarsko (zlasti trgovsko) temo (o sejnih, kmetijski razstavi, krošnjarijenju in junakih nočne kronike). V drugem delu spremljamo dogajanje v Trbovljah po 1. svetovni vojni – krepitev delavskega gibanja, neuslišane želje po pridobitvi sedeža okrajne oblasti, razglasitev trga, zgodovino občinskih redarjev (policajev) in redarstva ter razgibano društveno življenje. Tudi med poglavji, ki obravnavajo čas po prvi svetovni vojni, je precej pozornosti namenjeno gospodarski zgodovini (obrtištvo, preskrbi), urbani značaj Trbovelj pa dokazujejo zapisi o zgraditvi in delovanju vodovoda, javnem prevozu, prometu in cestah ter javni razsvetljavi. Posebej zanimiv je prikaz reševanja problematike kanalizacije in ravnanja s fekalijami ter zgod in nezgod ob ureditvi javnega stranišča, svetovljansko krščenega za »klošmerl«.

Katalog in razstava sta vsekakor odlični dokaz nujnosti plodnega sodelovanja med različnimi varuhi spominov – muzealci in arhivisti – in njihovimi hišami (pisanih ali drugačnih spominov). Brez dvoma bi tovrstno razstavo zmogel pripraviti tudi vsak zavod sam, a verjetno precej teže in bolj osiromašeno.

Številni obiski otvoritve in iskreno zanimanje za katalog, živahni pogovori in nostalgični spomini na trboveljsko preteklost, kakršnim smo bili priča, so lahko za avtorici, pa tudi oba zavoda potrditev pravilne izbire tega prvega, a nikakor ne zadnjega skupnega podviga.

Aleksander Žižek

Z dopisom se predstavim, razstava in katalog Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Nova Gorica: Pokrajinski arhiv, 2011, 55 strani

V nizu dogajanj ob občinskem prazniku občine Nova Gorica je v preteklem letu Aleksandra Pavšič Milost pripravila slikovito in zanimivo razstavo dopisnih listov in računov severnoprimorskih podjetij, ki pričajo o razvoju njihovih znakov oz. logotipov. Med 13. in 30. septembrom 2011 je bila postavljena v rotundi Slovenskega narodnega gledališča Nova Gorica, od marca 2012 dalje pa je na ogled v avli Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici.